

Árt-e a zene?

A zene néhány negatív vonatkozásáról társadalmunkban

Semmi más művészeti ág nem változtatta meg s nem növelte társadalmi szerepét annyira, mint a zene. A múlt század vége óta lehetséges a hangrögzítés – azóta a zene a mindennapi életben egyre nagyobb mértékben van jelen, és tölti be a legkülönbözőbb szerepeket. A növekvő szabadidő és a zene technikai úton való terjeszthetősége mind több lehetőséget nyújt arra, hogy megválasszuk, milyen zenét hallgassunk, és mindenekelőtt arra, hogy saját magunk „állítsuk elő”. Ennek a pozitív fejlődésnek van azonban komolyan veendő hátulütője is, különösen a fiataloknál.

Bernd Riede német zenetudós és pedagógus. Cikke „Schadet Musik? Über einige negative Aspekte der Musik in unserer Gesellschaft” címmel az *Universitas* (Zeitschrift für interdisziplinäre Wissenschaft) 49 (1974) 1183–1190. oldalain jelent meg. A jegyzeteket elhagytuk és a főszöveget is némiképpen rövidítettük.

A zene jelenléte és az ingerek intenzívebbé válása

A zene főleg a fiataloknál igen nagy mértékben van jelen. 1993 tavaszán egy berlini gimnáziumban 646 tanulót kérdeztek meg zenehallgatási szokásaikról. A megkérdezettek saját bevallásuk szerint naponta átlag két és fél órán át hallgatnak önként zenét. Ebbe az időbe nem számít bele az áruházban, az étteremben, a hirdetésekben hallott zene, valamint a saját zenélés. Walkmant átlagban napi fél órán át hallgatnak.

Ezt a zenét gyakran háttérzeneként hallgatják. A kérdezettek 45%-a válaszolt arra a kérdésre, hogy „Házifeladat készítése közben hallgatsz-e zenét?” Közülük 19% azt felelte: mindig, 26,3% pedig, hogy majdnem mindig. A maradék 28,9% néha, 16,7% ritkán és csak 8,8% nem hallgatott zenét házfeladatok készítésekor. Összességükben ezek az adatok egyeznek a Szövetségi Köztársaság ifjúságának szabadidő-felhasználásáról nemrég közzétett tanulmányéival, amely azt mutatta, hogy barátok együttlétkor a legkedveltebb szabadidő-foglalkozás a „zenehallgatás”.

De nemcsak időtartamában növekszik a fiatalok zenefogyasztása. Az ingerek is egyre intenzívebben lesznek, azaz a ifjúságnál kedvelt zenében ma egy időegységre erősebb ingerek jutnak, mint korábban.

A zene kínálata és befogadása beilleszkedik az ingerek erősödésének általános tendenciájába, ami például a televízióval kapcsolatban is megfigyelhető. A mérhetetlen műsorgazdagság arra készíti a nézőt, hogy egyre gyakrabban kapcsoljon ide-oda. Így lényegesen több inger hat rá, mint ha csak egy műsort nézne, de az egyes programok is egyre gazdagabbak ingerekben. Különösen a trükkfilmekben a képvágások egyre gyorsabbak, a képek pedig egyre brutálisabbak. A „jó” filmek főszereplőinek manapság térdig kell gázolniuk a vérben. Ma már nem elég, mint a korábbi vadnyugati filmekben, az ellenfelet colttal vagy puskával lepuffantani, mostanában az ellenség elpusztításához gépfegyverre és páncélöklökre van szükség, hogy egyebekről ne is beszéljünk. Más példák is vannak az ingerfokozásra, mint pl. a szélsőségesen durva sportágak.

A zene alkalmazkodik az ingerek egyre intenzívebbé válásához. Az utóbbi években a pop- és rockzene hangosabb, a basszusban mélyebb, gyorsabb és idegesebb lett. A férfi rockénekesek hangja általában élesebb. E folyamat tetőfokát képezheti a modern „techno” zenei irányzat, egy, számítógéppel összeállított, nagyon ideges zene. Természetesen az inger-intenzitáshoz hangerősség is szükséges. Némely zenét olyan hangosan vesznek fel, hogy az ehhez nem szokott fül számára halkan is ugyanolyan kellemetlen, dübörgő hangerő érzetét kelti.

Az önkéntes zenehallgatás

A többi tevékenységre jutó idő csökkenése

Mindenfelé arról panaszkodnak, hogy a fiataloknál csökkennek az ésszerűen beosztott tevékenységek és készségek. Egy körkérdés pl. azt mutatta, hogy egyre kevesebbet olvasnak. Az oktatási szakemberek panaszkodnak a mind gyengébb műveltségi szintre is, ami feltehetően az olvasás csökkenéséből adódik. Egy másik körkérdés azt mutatja, hogy a családban kevesebbet beszélgetnek egymással. A fiatalok testi aktivitása is csökken, aminek következménye pl. az elhízás.

Bizonyára nem a zenehallgatás felelős elsősorban a tevékenységek és készségek (mint az olvasás, írás) csökkenéséért. Itt nyilván a televízióknak van döntő szerepe, de kétségtelenül hozzájárul a zene is. A földalattin vagy várakozás közben egyesek bizonyára többet olvasnának, vagy beszélgetéssel ütnék el az időt, ha nem volna walkmanjük.

Az egyszerre végzett tevékenységek korlátozása

Számos vizsgálatot végeztek a zenének a munkára, különösen a kézi munkára való hatásával kapcsolatban. Az eredmények részben ellentmondóak. Nyilván vannak egyéni különbségek a zene hatásában; a „zenével kísért” tevékenység jellege annak hatására is döntő. Szellemi tevékenységeknél az egyidejű zenehallgatás igen zavaró hatású lehet.

Példaként említsük a zenehallgatást házi feladat-készítés közben. Berliini gimnáziumok 7–13. osztályai mintegy 20 csoportjának adtak számítanpéldákat. A példákat egyesek zene nélkül, mások hangos, ütemes, német nyelvű, gyors zene, és egyszerű halk, nem erőteljes ritmusú, lassú hangszeres zene kíséretével oldották meg. Zene nélkül a vizsgált tanulócsoporthoz minden esetben jobban tudtak számolni, mint zenével.

Az autózvezetésre vonatkozó vizsgálatok azt mutatták, hogy nehéz terepen való vezetés közben a zenehallgatás hosszabb reakcióidőt eredményez. A zenehallgatás (akár walkmannel, akár anélkül) elfedheti a környezeti zajokat, illetve csökkentheti a figyelmet autózvezetés, sízés, sőt forgalmas utcákon való sétálás közben.

Zene és erőszak

Egyike a legdrámaibb zeneszociológiai megfigyeléseknek, hogy a zene hozzájárul az erőszakra való késztetésekhez. A televízióknak természetesen itt is döntő szerepe van. De ha az erőszakra való készség növekedésének kérdésében elfogadjuk, hogy ha valaki gyakran lát erőszakosságot, azt közönségesnek és jogosnak tekinti, akkor elkerülhetetlen, hogy a zenének ebben az összefüggésben végzetes hatást tulajdonítsunk. Erőszakos jeleneteket azoknak megfelelő zenék festenek alá, sőt néha ki is emelnek. A néző azonosul a képernyőn történetekkel és belevonódik a cselekménybe.

Szövegeivel is elősegítheti a zene az erőszakot. A fent említett körkérdésekre adott válaszok szerint a diákok több, mint kétharmada olyan zeneszámokat hallgat, amelyek szövege az erőszakot dicsőíti. Arra a kérdésre, hogy „Véleményed szerint az erőszakot dicsőítő szövegek erősítik a hallgatókban az erőszakra való késztetést?”, a 636-ból 409-en igennel feleltek. A körkérdés azt is megmutatta, hogy a diákság a szövegeket meglehetősen komolyan veszi. Ezek 38,4%-nak nagyon fontosak, 41,7%-nak fontosak, 17,4%-nak kevésbé fontosak és csak 2,5%-nak jelentéktelenek.

A lányok egyébként fontosabbnak tartják, mint a fiúk. A popzene szövegei iránti nagy figyelem alapján feltételezhető, hogy itt is fennállhat az erőszakossághoz való hozzá szokás ténye. Szélsőséges esetben erőszak kiváltója is lehet.

Az erőszakot dicsőítő szöveg jó példája a Los Angelesben élő Ice-T „Cop-Killer” c. darabja, ami annak idején a német fiataloknál is kedvelt volt. Az USA-ban 1992 tavaszán a „Body Count” (Hullaszámlálás) c. albumban megjelent dalt két hónappal a megjelenés után a kiadó visszavonta a piacról. Ezt ezeryni rendőr tiltakozása előzte meg, akik a darabot rendőrgyilkosságra való felszólításként értelmezték és a Time Warner médiakonzern (az album terjesztője) elleni bojkottra biztattak. A dal országos tiltakozáshullámot keltett. A régi hollywoodi sztártól Bush elnökig szinte minden

népszerű egyéniség bekapcsolódott a kritikusok kórusába és a rap-zenészt az állam ellenségként jellemezték. ...

A punkzene differenciálódásával, ami Nagy-Britanniában a hetvenes évek közepén következett be, a nyolcvanas évek elején alakult ki az oi-zene. A punk-rocknak ez a változata egyértelműen jobboldali radikális jellegű. Neve talán az „oi” csatkiáltásból keletkezett, az pedig a „strength through joy”-ból (erő öröm által) alakulhatott ki. Hamarosan elterjedt az oi-zene a Szövetségi Köztársaságban is. 1992-ben itt kb. 50 jobboldali radikális zenekar működött. Zenéjüket részben hivatalosan, részben pult alól terjesztették személyes kapcsolatok és terjesztővállalatok által, ugyanott pólók, videók és skin head-újságok is kaphatók. A csoportok diszkókban és hasonló találkozóhelyeken lépnek fel, „titkos” vagy hivatalos rock-koncerteken. ... Míg az említett „Cop-Killer”-t csak fenyegettek az erőszakkal, itt az erőszakot határozottan leírják. ...

Halláskárosodás

A zene nemcsak üzenetek közvetítő eszköze. Fizikai folyamat is, mégpedig elementáris fiziológiai következményekkel, mint azt a túlságosan hangos zene általi halláskárosodások mutatják. Különösen a diszkók látogatása és a walkman hangos hallgatása vezet halláscsökkenéshez és fülzúgáshoz. Mindkettő helyrehozhatatlan.

A nem szándékos hallgató

Nincs menekülés!

A zene társadalmi esemény is. Sok olyan embert is elér és befolyásol, akik akarva, nem akarva is kénytelenek hallani. Ha fodrásznál vagy az áruházban olyan zenét játszanak, amit az ember nem akar hallgatni, lehet ugyan azzal érvelni, hogy keressünk zenementes fodrászt vagy áruházat, de nyilvános közlekedési eszközökön egyre gyakrabban teljesen védtelenül ki vagyunk szolgáltatva a zenének, így a vasút Inter-city-járatain is: ha valaki igénybeveszi azt a „szolgáltatást”, hogy fejhallgatóval hallgassa a műsorokat, a többi utas kénytelen vele együtt hallgatni, mert a fejhallgatók kieresztik a hangot. Valóságos tortúrává válhat a zene hosszabb autóbuszutakon, mikor a vezető folyamatosan zenét hallgat, hogy ébren tartsa magát.

Az állandó zenehallgatás egyébként is az élmény befogadására való készség torzulásához vezet. Aki egyszer néhány napig egyáltalán nem vagy csak kevés zenét hallgatott, észre fogja venni, milyen erős hatása lesz az első jó zenének.

A saját lakáson kívül hallgatott, zavaró zene elleni felháborodás nem túl gyakori. Ennek sokféle oka van. Néha azt gondolja az ember, hogy már hozzászokott a zavaró zenéhez, titokban és/vagy öntudatlanul mégis zavarja, mert hozzájárul a növekvő környezeti zajokhoz. Mások azt gondolják, csak rövid ideig kell elviselni a zenét és nem érdemes háborogni, mert aztán agressziótól kell tartani; ez az eset pl. a taxiban. S az ember nem is akar feltűnni.

Híraláfestések

A rádió és televízió legtöbb híradása szignál-zenével kezdődik. S ez a zeneféleség egyre tolokodóbb. Egyes adók a különböző hírfajták kezdetét zenével festik alá. A zenei itt vastag, színesen aláhúzott feliratként hat, amivel a szenzációéhséget és kíváncsiságot ébresztik fel. Fennáll a veszély, hogy a hírek nem annyira tartalmukkal, mint inkább tálalásukkal hatnak, ezáltal elvesztik valóságjellegüket és valójában egy show-műsor részévé válnak, pl. amikor az időjárásjelentést látgy zene kíséri. Néha pl. politikusokat úgy jellemeznek, hogy összefüggésükből kiszakított kijelentéseiket kollázs-szerűen egymás mellé rakják, s eközben zene- vagy zaj-aláfestés pótolja a hiányzó összefüggést.

Zene a reklámban

A zenének ez az alkalmazása hasonlít a zenének a reklámban betöltött szerepéhez, ahol fontos manipulációs eszközt jelent. A zene reklámcélokra való felhasználásának egyik legszomorúbb eredménye az utóbbi időben a klasszikus zene területén jelentke-

zik. Egyes termékek a reklám révén nagyon ismert klasszikus zenedarabokkal, „slágerekkel” kapcsolódnak össze. Ez a reklám zavaró, mert általa a klasszikus zene légköre megtörik. A fordított hatás mindenestre sokkal maradandóbb: aki ismeri a Nestlé-csokoládé német reklámját, valahányszor csak Carl Orff „Carmina Burana”-ját hallja, nem több Orffra, hanem több csokoládéra támad étvágya. Éppen a fiataloknál furcsa előítélet alakulhat ki a reklámban felhasznált klasszikus zenével kapcsolatban. Gyakran pl. azt gondolják, hogy Mozart drámai g-moll szimfóniájának első tétele vidám hangulatú, mert ez a zene a reklámban valami kellemessel kapcsolódott össze. Különösen kellemetlen lehet a vallásos zenére nézve, ha reklámozott termékeket idéz föl.

Szenvedély, túlharsogás, önszeretet

Miben mutatkozik a zenének az a hatása, amely – különösen fiataloknál – éppen a zene zene-volta ellen irányul? Megvan a veszélye, hogy valamiféle szenvedély, fizikai vagy pszichikai függés alakul ki, amely olyan mértéket ölthet, hogy az érintett személy viselkedése kényszeres lesz és függőségbe jutva teljesen elveszteti az önkontrollját. ... Az egyre erősödő ingerek is szenvedélyre utalnak: a szenvedélybeteg magatartásában szokásos adagnövelésnek felelnek meg.

A zene elvonatkozthatat: megakadályozza a kellemetlen környezeti zajok tudomásulvételét, pl. forgalmas utakon, vékony falú lakásokban, irodákban stb. Elhárít egy ellenséges környezetet, a hallgatót ellátja egy saját maga választotta védőbástyával, amelyen belül, mint egy álmvilágban, látszólag háborítatlanul mozoghat. Egy walkman-hallgató pl. akusztikailag kívül áll azon a közege, amelyben ténylegesen mozog. Nem tartozik ahhoz a csoporthoz, amelyben van; nem vesz részt a történelemben, nem szólítható meg stb. Saját közeget akar birtokolni, akárcsak az autóvezető. Ebben végső soron az embernek a korunkra oly jellemző önmagára-koncentrátsága, önszeretete jut kifejezésre. ...

Mi a teendő?

A zene létrejötté és befogadása tehát nagyobb társadalmi és kulturális trendek része, és nem változtatható meg, ha a keretfeltételek azonosak maradnak. Másrészt maga a zene olyan folyamatok motorja, mint az ingerfokozódás, erőszakhoz szokás, vagy a tájékoztatástól való elidegenedés. Szükséges tehát azon gondolkodni, mit lehet tenni az aggasztó tendenciák korlátozására.

Elsőként szükséges a pedagógia. A szülőknek már jó korán figyelmeztetniük kellene gyermekeiket a túl hangos zene veszélyeire. A zeneoktatást támogatni kellene, nem pedig, mint jelenleg szokásos, csökkenteni. Általában elkötelezettebbnek kellene lenni a kisebb zaj iránt, gondoskodni kellene a zaj-ökológiáról. Az iparnak pl. csak olyan rádiókat lenne szabad gyártania, amelyek nem okozhatnak halláskárosodást... A zavaró zene ellen jobban kellene védekezni, mint a nemdohányzóknak a füst ellen.

Nemcsak több tapintat, hanem több civilkurázi is kell a probléma társadalmi méretei miatt.

*Ford. Kiss János
evangélikus lelkész, Kaposcs*

*

A fentebb közölt cikk látszólag kívül esik egyházzenei folyóiratunk illetékességi körén. Mégis kendőzetlenül megmutatja azt a szellemi csapdát, amelybe az egyház is beleeshetik, amikor állszentül vagy naívuul (lelkipásztori, missziós érdekekre hivatkozva) a világhoz méri magát: a „fiatalosság” zenei antikultúrán növe, nagyhangú részének követeléseit kielégítve, az ún. keresztény rock túsérével, sőt pártfogásával, akár istentiszteleten, akár az egyházzene felhasználásának peremterületein (vallásos filmek, tévéműsorok). Mi magunk, bár sokan kérük rajtunk számon az e témával való ismételt foglalkozást, nem akarjuk erőinket terméketlen vitákra fecsérelni. Amit az ifjúság egyházzenei neveléséről gondolunk, megfogalmaztuk nyilatkozatunkban: *Magyar Egyházzene* II (1994/1995) 105-107. A bölcsnek ennyi is elég. (A szerk.)